

UDK 347.235(497.13)

Pregledni rad

ZAGREBAČKI KATASTAR ZEMLJIŠTA IZMEĐU DRUGE I TREĆE KATASTARSKE IZMJERE GRADA ZAGREBA OD 1914. DO 1960. GODINE

Marijan BOŽIČNIK — Zagreb*

1. »GEODETSKA STRUKA« I »GEODETSKA SLUŽBA« U IZRADI I ODRŽAVANJU KATASTARSKE IZMJERE

Katastarska izmjera je ranijih godina, a posebno pred Drugi svjetski rat neprikosnoveno nosila naziv državna izmjera. Kao takva bila je, bez sumnje, dio opće izmjere države i smatrana je dijelom sistematskih radnji na izmjeri i kartografiranju zemlje u krupnim mjerilima. Nakon njenog dovršenja, ona je služila, a i danas još služi, kao izvornik za osnivanje katastra zemljišta i zemljišne knjige.

Da bi se neka izmjera nazvala katastarskom, trebalo je uz inventarizaciju uglavnom svih vidljivih sadržaja na zemljištu, kao što su to granice zemljišta i razni objekti, izvršiti i njihovo grafičko prikazivanje na planovima krupnih mjerila. Na to se nastavlja još i obvezatno povezivanje tih sadržaja sa svim semantičkim obilježjima, ljudskom oku uglavnom teže uočljivih i onih neuočljivih. A to znači, trebalo je uz zemljišne katastarske čestice i njihove međe vezati i osobe, njihova razna prava uživanja, korištenja, vlasništva, zakupa i sl, te konačno svakoj zemljišnoj čestici odrediti istovremeno i njezina gospodarska svojstva i odlike. Te su poslove još prije dvije stotine, pa još i prije stotinu godina, radila skoro isključivo vojna geodetska lica. Prije stotinu, pa i prije pedesetak godina, tu su geodetsku djelatnost izvodili civilni stručnjaci u okviru zadatka državne uprave u službi koja se je nazivala sve do konca Drugog svjetskog rata »geodetska struka«.

Listajući prilično bogata geodetska pisana i tiskana svjedočanstva, uočava se, da se pojam »geodetska služba« pojavljuje u našem stručnom poslovanju i ophodnji tek nakon Drugog svjetskog rata. Tako uvedeno ime ostavilo je do danas duboki korijen i trag u našim sadašnjim poslovnim i drugarskim odnosima. Tradicije su snažne karike u ljudskom ponašanju i životu i nemoguće ih je zaobilaziti.

Kako je prvu katastarsku izmjeru u Hrvatskoj uglavnom i skoro u cijelosti izvela vojska, a u završnici radova te katastarske izmjere i njenog kasnijeg održavanja, uključili su se i »civilni« geodetski stručnjaci, zaposleni

* Adresa autora: Marijan Božičnik, dipl. inž. Republička geodetska uprava, Zagreb, Gruška 20

u državnoj službi i kako su potonji radili u ustanovi zvanj katastar zemljišta, to je rad tih stručnjaka nazivan i »katastarska služba«. Taj se naziv i pojam kasnije uklopio u opći današnji naziv »geodetska služba«.

Nakon Drugog svjetskog rata, sigurno iz razloga, što se je geodezija, kao nauka i praksa, naglo razvijala i razvila kroz inženjersku i primjenjenu geodeziju, uklapanjem rada svojih stručnjaka u građevinarstvo, poljoprivredu, vodoprivredu, industriju i mnoge projektantske poslove, došlo je do izrazitog i oštrijeg podvajanja geodetskih stručnjaka, ovisno o vrsti zaposlenja. Geodetski radnici u privredi (današnji geodetski udruženi rad) predstavljaju na osnovi prihvaćenih razmišljanja danas »geodetsku struku«, a geodetski radnici, zaposleni na poslovima održavanja katastarske izmjere i vođenja katastra zemljišta, te vršenje drugih geodetskih i upravnih poslova u okviru državne uprave, predstavljaju »geodetsku službu«.

Do zbližavanja i suradnje dolazi kasnije na zaobilazni način, jer »geodetska struka«, tj. geodetski udruženi rad, danas je taj koji izrađuje (izvodi) katastarsku izmjeru, a »geodetska služba« je samo preuzima na dalje održavanje. Osjećam, da taj pojam »geodetska služba« danas na prenaplašeni način neopravdano i nepravedno podvaja geodetske stručnjake na one koji rade geodetske poslove u privredi od onih koji to rade u državnoj upravi. Iz tih razloga nije mi nikada pogodio, ni u osobnim razmišljanjima, ni u dođiru sa stručnim suradnicima, kolegama, podvojeni naziv »geodetska struka« od »geodetske službe«.

2. PROSTORNI OKVIRI U KOJIMA JE DJELOVALA ZAGREBAČKA GEODETSKA STRUKA I SLUŽBA OD 1915. DO 1960. GODINE

Okolnosti pod kojima je poduzeta i provedena druga katastarska izmjera grada Zagreba, kao prva numerička izmjera u Hrvatskoj, opisane su u članku »Druga katastarska izmjera grada Zagreba« u Geodetskom listu broj 10—12/1982. godine.

Godine 1914, kada su se nad cijelom Evropom nadvile sjene tegoba Prvog svjetskog rata, ostavile su one i svoje tragove na drugoj katastarskoj izmjeri grada Zagreba. Ako u ničemu drugom, a ono svakako u otežavanju pokušaja, da se nakon njenog dovršenja organizira i sustavno održavanje, koje je za svaku novu katastarsku izmjeru neposredno nakon njenog dovršenja, posebno značajno. Poduzimanje treće katastarske izmjere grada Zagreba, dolazi 15 godina nakon Drugog svjetskog rata, a šezdesetih godina 20. stoljeća ona je već u punom zamahu. Taj vremenski raspon između dva svjetska rata, odnosno druge i treće katastarske izmjere grada Zagreba vrlo je interesantan i poučan. To je vrijeme posebno naglašenog razvitka, najprije katastarske, a kasnije geodetske službe kroz osnovane ustanove katastra zemljišta, kako u gradu Zagrebu, tako i na području cijele Jugoslavije.

Za manje od pedeset godina grad Zagreb je od male varošice na obodnici austro-ugarske monarhije, izrastao u grad evropskih mjera i značaja. Razvojno područje grada Zagreba dobiva između dva svjetska rata već i naziv »veliki Zagreb«. On se je razvio na svim onim zemljištima, koja su na katastarskim planovima druge katastarske izmjere bila prikazana kao

»bije le plohe«, odnosno to su bila neizgrađena poljoprivredna zemljišta pripadajuća tada okolnim zagrebačkim selima.

Promatrajući katastarske planove tih područja iz 1914. godine, izrađene u mjerilu 1:1000 i 1:2000, uočavamo na njima izrazito oštre obrise tada izgrađenog dijela grada, kao uočljivo zatvorene urbanizirane figure. Na jugu, tih godina Zagreb omeđuje željeznička pruga, u ono vrijeme »južne željeznice«. Grad se je na toj južnoj međi prostirao između današnjeg glavnog i zapadnog kolodvora, onda zvanih državni i južni kolodvor. Na zapadnoj strani isticala se je kao međa grada ulica koja je išla od južnog kolodvora u pravcu sjevera (današnja Reljkovićeve ulica) do Ilice, obuhvaćajući tadanju »Rudolfovu kasarnu« (danas porušeni kompleks vojarni) na kraju Deželićeve ulice (danas Ulica JNA), zatim Ilicom na sjeverozapadu, sve do Trga Ladislava Pejačevića, (uvijek popularno zvanog Ilički plac, danas Britanski trg), pa dalje do podnožja Mesničke ulice, zatim njome uzbdro, obuhvaćajući na Kipnom trgu (danas Ilirski trg) zvjezdarnicu, dalje Jurjevskom ulicom i Mlinarskom cestom do Zvijezde, spuštajući se na Ribnjak i Draškovićevom ulicom kao istočnom granicom, sve do državnog kolodvora.

To je bila urbanizirana zatvorena i izgrađena gradska jezgra Zagreba 1914-tih godina. Skoro izvan grada bila je tadanja tramvajska remiza (danas Tehnički muzej na Savskoj cesti), nekadašnji samoborski kolodvor, Tvornica cikoriije (danas Franck), Pivovara, Tuškanac, Cmrok, Maksimir, bolnica na Šalati i druge gradske pojedinosti danas čvrsto obgrljene u jezgri grada.

Godine 1960. u času razrađivanja i započinjanja treće katastarske izmjere grada Zagreba, Zagreb se je u svim smjerovima proširio na više od desetak kilometara od opisane jezgre, što je sadržajno postalo izvanredni izazov za geodetsku inventarizaciju provedenu trećom katastarskom izmjerom od 1960. do 1965. godine.

U daljem tekstu pokušat ću iznijeti pojedinosti, što se je sve zbivalo u pogledu održavanja druge katastarske izmjere u gradu Zagrebu i njegovoj najužoj okolini, kroz odsjek od 1915. do 1960. godine. Ovaj prikaz se ne može smatrati potpun i savršen. To su ulomci jedne cjeline, cjelovitost koje i nije tako lako obuhvatiti u jednom dahu. On može kasnije poslužiti i drugome kao osnova za temeljitiju obradu tog povijesnog stanja o jednom vremenu i radu geodetske službe u njemu. Geodetska dokumentacija tog vremena još dobrim dijelom postoji i u djelomičnoj je upotrebi. Dijelom je već nestala, nagrizena je nemarom, oštećena i prepuštena je propadanju.

Bliska prošlost nije nama geodetima baš bila sklona, čak ni u poticanju da se ta dokumentacija prikuplja i čuva, analitički, geodetski i statistički obradi. Da se kao rezultat napora više generacija čitave geodetske struke u Hrvatskoj objavljuje i da se taj rad sačuva za dalju budućnost kao trajna uspomena i motiv, kako bi se tom prošlošću ili ponosili ili na njenim pogreškama učili.

Postojali su ranije dobri običaji, da se rezultati pojedinih specijaliziranih geodetskih djelatnosti tiskanjem objavljuju, kao na primjer podaci o visinskim točkama, podaci o rezultatima triangulacije, podaci o geodetskim kadrovima, podaci o bonitetu i vrijednovanju zemljišta, razni geodetski statistički podaci za pojedine teritorijalne jedinice zasnovane na katastarskim i topografskim izmjerama i slično.

Posljednjih desetljeća, ovisno o stručnoj svijesti i savjesti odgovornih pojedinaca i njihovog poimanja potrebe da se čuva i oplemenjuje dokumentacija o katastarskoj izmjeri i druga geodetska dokumentacija, naprijed spomenuti napor, da se sačuvaju ti podaci geodetsko statističkom obradom i objavljivanjem, osjetljivo su kolebali, što je vrlo žalosno, pretežno u negativnom smislu.

3. NEKI PODACI O GRADU ZAGREBU IZVEDENI IZ PODATAKA KATASTARSKIH IZMJERA

Iz ranijih godina, kao i iz podataka neposredno nakon dovršetka druge katastarske izmjere grada Zagreba, sačuvani su slijedeći geodetski statistički podaci:

1877. godina: Grad Zagreb bio je upravna općina s pet sela i četiri katastarske općine (tada nazivane poreske općine) u široj političkoj zajednici zvanj Kraljevina Hrvatska i Slavonija. Porezne općine bile su:

Ime poresne općine	Površina kat. jutara	Broj stanovnika	Broj kuća
1. Gornji grad	1687	13.719	994
2. Donji grad	2457	919	125
3. Laška ulica	968	3.696	278
4. Nova Ves	666	1.323	124
Ukupno:	5778	19.667	1.521

1890. godina: Grad Zagreb imao je četiri katastarske općine s 5781 kat. jutara (33. km²) i 37.529 stanovnika (povećanje za 91% u odnosu na 1877 god.) i 2086 stambenih kuća.

1909. godina: To je godina početka druge katastarske izmjere grada Zagreba. Na području grada bilo je tada evidentirano 4501 stambenih kuća s 74.703 stanovnika živućih u jednoj upravnoj općini pod zvučnim nazivom SLOBODNI KRALJEVSKI I GLAVNI GRAD ZAGREB.

U okviru političke (upravne) podjele tadanje Kraljevine Hrvatske i Slavonije, grad Zagreb je (kao i drugi veći gradovi u Hrvatskoj imao samostalni status, bio je izuzet iz upravne nadležnosti županije. Županije su u ono vrijeme bile političke zajednice na razini između kraljevske zemaljske vlade i upravnih kotareva.

U drugu katastarsku izmjeru grad Zagreb je ušao sa šest katastarskih općina (onda zvanih poreske općine) i to:

Naziv katastarske općine	Površina u katastarskim jutrima			
1. Gornji grad	1688	kat.	jut.	883 čhv.
2. Doljni grad	2473	kat.	jut.	473 čhv.
3. Vlaška ulica	971	kat.	jut.	940 čhv.
4. Žitnjak	3636	kat.	jut.	1181 čhv.
5. Nova ves	666	kat.	jut.	877 čhv.
6. Laščina	2183	kat.	jut.	391 čhv.
Ukupno:	11691	kat.	jut	1550 čhv/66.87 km²

1914. godina: Grad Zagreb je izašao iz druge katastarske izmjere sa 11186 katastarskih jutara (64.37 km²) i jednom katastarskom općinom zvanom

GRAD ZAGREB

Katastarska općina grad Zagreb kartirana je na 97 katastarskih planova u mjerilu 1:1000 i 82 katastarska plana u mjerilu 1:2000. Katastarski planovi 1:1000 bili su izrađeni na kvalitetnom crtačem papiru zalijepljenom na aluminijsku ploču, a u mjerilu 1:2000 na kvalitetnom crtačem papiru. Kod izmjere je bilo uspostavljeno i korišteno 387 trigonometrijskih točaka III i IV reda, te 1470 poligonskih točaka u intravilanu i 2191 točaka u ekstravilanu. Izmjerom je obuhvaćeno 8.200 katastarskih čestica. Posebno se napominje da tada osnovana katastarska općina »Grad Zagreb« još i danas postoji u korištenju kao službena evidencija o pravnom stanju nekretnina u zemljišnoj knjizi. U punom je korištenju još i danas, iako je prije 25 godina dovršena već i treća katastarska izmjera grada Zagreba.

Katastarska općina »Grad Zagreb« bila je u službenoj upotrebi katastarske evidencije o nekretninama sve do dovršenja treće katastarske izmjere Grada Zagreba u 1970. godini.

Danas podaci te izmjere služe u evidenciji katastra zemljišta još samo u svrhe upoređivanja sa stanjima upisanim u zemljišnoj knjizi. Ta njena uloga u današnjim okolnostima, kada još nije usklađena evidencija zemljišne knjige sa stanjem već treće katastarske izmjere grada Zagreba, vrlo je značajna.

4. ODNOSI U KATASTARSKOJ SLUŽBI PRIJE PRVOG SVJETSKOG RATA U KRALJEVINI HRVATSKOJ I SLAVONIJI I GRADU ZAGREBU

Radi lakšeg sagledavanja problema u održavanju katastarske izmjere bilo cijele države ili jednog njenog dijela, kao u ovome slučaju Grada Zagreba, potrebno je barem u načelu poznavati organizaciju dijela geodetske struke koja izvodi i državnu katastarsku izmjeru u okviru države kao i propise

koji uz njezino ustrojstvo uređuju i usmjeruju njezinu upravnu i stručnu djelatnost. Stalnost njenog djelovanja postoji, bez obzira na društveno-politička uređenja koja se mijenjaju u nekoj zemlji. Prestankom jedne vlasti, ne prestaju obveze i funkcije katastra zemljišta, već može eventualno ta služba doživjeti izvjesno prilagođavanje političkim načelima društvenog uređenja.

Potrebno je uočiti i naglasiti da je Hrvatska u drugoj polovini 19. stoljeća bila politički i teritorijalno podijeljena između Austrije i Mađarske. Zato su u djelatnosti pristupa sustavnog održavanja katastarske izmjere vladali različiti odnosi i uvjeti, u prisilno politički oblikovanim i razdvojenim dijelovima naše domovine. Dalmacija i Istra (kao i Slovenija) podpadale su pod jurisdikciju Austrije (Beča) a Kraljevina Hrvatska i Slavonija s 1871. godine objedinjenom Vojnom Krajinom zvanom povremeno »Provincijal« ili »Građanska Hrvatska« podpadala je pod Ugarsku (Budimpeštu).

Radi lakšeg sagledavanja budućih geodetskih odnosa u gradu Zagrebu koji je pripadao pod Ugarsku, potrebno je naglasiti da je u zemljama pod austrijskom upravom bila u cijelosti organizirana služba za održavanje katastarske izmjere (zvana »katastarska služba«), dok to pod mađarskom upravom u Zagrebu nije bio slučaj.

U austrijskom dijelu monarhije već je bila 1869. godine ustrojena ustanova katastra zemljišta radi sustavnog održavanja katastarske izmjere, na osnovi tadašnjih zakonskih propisa:

— Uređenje zemljarinskog katastra (na osnovi Zakona iz 1869. god.),

— Držanje očevidnosti zemljarinskog katastra (na osnovi Zakona iz 1895. godine), te već prema ukazanoj potrebi, u 1895. godini i Zakonom o »Reviziji zemljarinskog katastra«.

To su bila kristalno jasna usmjerenja i odredbe u ustrojstvu katastarske službe na održavanju katastarske izmjere kroz organizirani »austrijski« katastar zemljišta. Dosljedno tome su u dijelu Hrvatske pod austrijskom upravom bile propisane sve radnje radi evidentiranja promjena nastalih na zemljištu, određivanje stručnih kategorija geodeta, koji mogu i smiju te poslove vršiti, određena su njihova položajna zvanja, zatim način čuvanja elaborata katastarske izmjere, prava i obveze stranaka i organa u postupku prijavljivanja i provođenja promjena na zemljištu. Sve je bilo utanačeno do u tančine. Svega toga u dijelu Hrvatske pod mađarskom upravom nije bilo. Ako je nešto postojalo, to su bila približna i privremena rješenja. Sve je čekalo, tada još daleku 1928. godinu, kada je u Kraljevini Jugoslaviji donesen Zakon o katastru zemljišta i kada je na osnovi njega došlo do osnivanja katastarskih uprava kao ustanova za održavanje katastarske izmjere u današnjem smislu.

Vrhovnu geodetsku vlast u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji do 1918. godine predstavljalo je Kraljevsko ugarsko ministarstvo financija u Budimpešti s neposredno podređenim uredima za triangulaciju, nadzorništvo izmjere i katastralnim arhivima mapa. Svaki taj odjel imao je na čelu svog predstojnika.

Nakon donijetog Zakona o uređenju zemljarine, iz 1875. godine, u zajedničkom Hrvatsko-ugarskom saboru, ustrojena su za Hrvatsku i Slavoniju tri katastarska nadzorništva, dva u Zagrebu i jedno u Osijeku. Zagrebačka nadzorništva imala su nadležnost da rukuju podacima katastarske izmjere na području dijela Provincijala i pripojene Vojne Krajine, dok je ravnateljstvo u Osijeku

rukovalo katastarskom izmjerom područja Slavonije. Neposredni zadatak tih nadzorništava je bio da nakon dovršenih katastarskih izmjera u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji i pripojenoj Vojnoj rajini, izvedenih od 1858. do 1863. godine, utvrde čisti katastarski prihod svih zemljišnih posjeda na tim područjima, te da neposredno poslije toga ustroje (osnuju) opći zemljarinski katastar.

Godine 1884. je zadatak utvrđivanja katastarskog prihoda bio dovršen, pa je prema tome održavanje očevidnosti zemljarinskog katastra moglo započeti. Godine 1885. objedinjena su najprije oba zagrebačka katastarska ravnateljstva, a kasnije im je priključeno i ravnateljstvo iz Osijeka, te zajedno djeluje pod jedinstvenim nazivom »Kraljevsko nadzorništvo za očevidnost zemljarine u Zagrebu.« Vjerovatno, radi preopterećenosti obveza u održavanju izmjere tako velikog područja iz jednog centra, 1900. godine ponovno su uspostavljena dva katastarska ravnateljstva u Zagrebu i to jedno za Hrvatsku, a drugo za Slavoniju.

Tako ustrojena katastarska služba na području Hrvatske i Slavonije nije djelovala uspješno, kao što je to, na primjer, bio slučaj u susjednoj Sloveniji i Dalmaciji. U Hrvatskoj i Slavoniji dovršena katastarska izmjera bila je praktički u stanju mirovanja. Beznačajno je bilo tekuće održavanje te izmjere iz osnove interesa i zahtijeva posjednika, već se je sve svodilo na pokretanje reambulacije katastarske izmjere, kada se je osjetila potreba, a to je bilo, kada se je u pojedinim županijama pripremalo osnivanje zemljišnih knjiga. Stanje katastarskih izmjera u pojedinim katastarskim općinama bilo je, u pravilu, prije tih radnji već u velikoj mjeri u neskladu sa stanjem na terenu.

5. UPRAVNI I ORGANIZACIONI ODNOSI KATASTARSKE I GEODETSKE SLUŽBE KOJA JE ODRŽAVALA KATASTARSKU IZMJERU GRADA ZAGREBA U VREMENU OD 1914. DO 1960. GODINE.

Kako je već ranije naglašeno, za razmatranje rada na održavanju druge katastarske izmjere grada Zagreba odlučna je bila politička pripadnost Kraljevine Hrvatske i Slavonije mađarskom dijelu austrougarske monarhije i to sve tamo od Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1867. godine, pa do kraja Prvog svjetskog rata tj. do 1918. godine.

Dana 1. 12. 1918. godine grad Zagreb i Hrvatska, zajedno s mnogim drugim zemljama balkanskog poluotoka, združeni su u tadanjoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.

Godine 1914., u vrijeme dovršenja druge katastarske izmjere, postoje u Zagrebu tri kraljevska nadzorništva izmjere i to: 13. kr. n. za srijemsku, požešku i virovitičku županiju, 14 kr. n. za ličko-krbavsku, modruško-riječku i zagrebačku županiju, te 20. kr. n. za bjelovarsku, križevačku i varaždinsku županiju, koje se i nadalje bave isključivo reambulacijama katastarske izmjere, ali nikako ne uspjevaju organizirati tzv. »stalnu katastarsku mjerničku očevidnost« (održavanje).

Ta organizacija ostala je i u Kraljevini SHS, sve do donošenja Zakona o katastru zemljišta tj. do 1928. godine. Uz navedena nadzorništva izmjere, djeluje u Zagrebu još i posebno kr. nadzorništvo katastralne reambulacije.

Posljednji nadzornici izmjere 1928. godine, prije donošenja Zakona o katastru zemljišta i osnivanju katastarskih uprava u Kraljevini Jugoslaviji, bili su u Zagrebu za: 13 kr. nad. Josip Martinčić, za 14 kr. nad. Ivan Orešković i za 20 kr. nad. Otto Lazarin.

Od 1918. godine, sve do donošenja Zakona o katastru zemljišta od strane bivše Kraljevine Jugoslavije u 1928. godini, važile su u Hrvatskoj i Zagrebu u pogledu poslovanja katastarske službe i održavanja katastarske izmjere, propisi iz austrougarske monarhije. Dakle, staro stanje organizacije geodetsko-katastarske službe trajalo je u novo organiziranoj državi još punih 10 godina.

Nakon donošenja Zakona iz 1928. godine, katastarska služba nadležna za održavanje katastarske izmjere i katastra zemljišta u Kraljevini Jugoslaviji, imala je slijedeći organizacioni oblik: vrhovni organ bilo je Ministarstvo financija u Beogradu, s Odjeljenjem za katastar i državna dobra, na čijem je čelu bio načelnik, dok su u banovinama to bile financijske direkcije, odnosno njihovi odsjeci za katastar i državna dobra na čelu s direktorom.

Osnovni oblici bile su od 1929. godine katastarske uprave. U Zagrebu je postojala katastarska uprava za Grad Zagreb i katastarska uprava za zagrebačku okolicu. Te su uprave počele sa radom 15. veljače 1929. godine.

Ta je organizaciona shema važila za grad Zagreb samo do 8. 9. 1939. godine, kada je u Kraljevini Jugoslaviji osnovana Banovina Hrvatska. Geodetska služba bila je podređena Odjelu za financijske poslove, Odsjeku za banovinske dugove i katastar. Ovime je katastarska služba (geodetska služba) grada Zagreba i Banovine Hrvatske izuzeta ispod nadležnosti Generalne direkcije za katastar u Beogradu. To je važno sve do 6. travnja 1941. godine, kada za Kraljevinu Jugoslaviju počinje zvanično Drugi svjetski rat.

Od 9. svibnja 1945. godine u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji geodetska služba bila je organizirana ovako: vrhovni organ službe bila je Geodetska uprava pri vladi FNRJ u Beogradu, dok je za NR Hrvatsku, Uredbom od 20. 11. 1947. godine to bila Geodetska uprava pri vladi NR Hrvatske. Osnovni oblici bili su katastarske uprave pri okružnim i kotarskim narodnim odborima.

Zagreb je 1947. godine imao dvije katastarske uprave. Jedna je bila za održavanje katastarske izmjere grada Zagreba, zvana Ured za katastar Zagreb I u Zagrebu pri N. O. kotara Zagreb. Druga je bila Ured za katastar — Zagreb II, za održavanje katastra zemljišta na području današnjih općina Sesvete, Zaprešić i Velika Gorica.

6. ODRŽAVANJE DRUGE KATASTARSKE IZMJERE GRADA ZAGREBA

Poglavarstvo grada Zagreba je u prvom desetljeću ovoga stoljeća ulagalo izvanredno velike napore da grad Zagreb dobije novu i na suvremenim numeričkim osnovama izrađenu geodetsku dokumentaciju o stvarnom stanju nekretnina. Grad je u svom razvoju bujao i svi problemi vezani uz neobavještenost o novim sadržajima na zemljištu, bili su u punoj mjeri zastupljeni. Vidici suvremenog razvoja nalagali su, ugledom na druge evropske gradove, da se pristupi izradi regulacione osnove grada. Ona se pak nije mogla ni zamisliti, bez točnih katastarskih planova i drugih pomoćnih geodetskih karata.

Budući da je katastarsku izmjeru grada, preko Kraljevske zemaljske vlade u Zagrebu »izvojštilo« 1909. godine neposredno Gradsko poglavarstvo grada Zagreba (zvano i gradski magistrat), to je u povratnoj inicijativi od Ministarstva financija u Budimpešti, gotova izmjera, odnosno umnoženi katastarski planovi, ustupljeni neposredno na korištenje Poglavarstvu Kraljevskog slobodnog i glavnog grada Zagreba. Izvornici elaborata mjerenja i arhivski izvorni planovi uručeni su tadašnjem Arhivu mapa u Zagrebu, osnovanom 1881. godine, koji je bio zajedno s Nadzorništvom katastarske izmjere smješten u Opatičkoj ulici u Gornjem gradu, gdje se i danas nalazi Arhiv Republičke geodetske uprave SRH.

I tu počinje sada svojevrsna geodetska »priča« oko održavanja te katastarske izmjere i razvoja katastarske službe grada Zagreba. Znađe se i bez posebnog obrazlaganja, da je katastarska izmjera proizvod koji se ne može, (pa čak ni prema današnjim mjerilima) smatrati kao potrošna roba na kratki rok, već da je njezin vijek trajanja, u odnosu na trajanje života njenih izvođača, praktički dugotrajan. Sasvim sigurno da su i stručnjaci onog vremena bili svjesni, da se održavanje novo izrađene katastarske izmjere grada mora dobro i pravovremeno organizirati, a katastarski planovi i knjižni operat obogaćivati unašanjem promjena, koje su se svakodnevno u sve većem opsegu pojavljivale na zemljištu.

Čitajući tekuće geodetske spise iz onih dana i godina, samo se od sebe nameće pitanje: »jesu li to oni zaista i uspjeli?« Pokušajmo te događaje pratiti iz današnje stvarnosti ali bez prestroge ocjene.

Rad katastarske službe ondašnje Hrvatske, ne može se odvojiti od stanja na političkom planu zemalja tadanje srednje Evrope i njoj ovisnog dijela Balkana, jer je ta služba bila neposredno vezana uz državnu upravu.

Mogli bismo odmah kazati, da je ta služba dijelila i njezinu sudbinu. Takav je bio i tadanji zagrebački primjer. Služba je zaostajala u cjelini, a posebno u tehničkom i organizacionom smislu u vođenju poslova tekućeg održavanja katastarske izmjere. Tadašnje društvo (država) težilo je, prije svega, da sebe politički kao sistem utvrdi i osamostali, a kasnije je dolazilo postupno na red organiziranje pojedinih upravnih i tehničkih službi prema stupnju njihove društvene važnosti.

Gradu Zagrebu onih dana drugog desetljeća u ovome stoljeću i njegovoj novoj kvalitetno izvedenoj katastarskoj izmjeri, nisu »cvale ruže«. Predaleko bi nas odvela razmišljanja zašto je to bilo tako, no neke pojedinosti vrijedno je istaknuti.

Prva katastarska izmjera sjeverne Hrvatske, a time i grada Zagreba, na planu katastarskog snimanja i kartografiranja cijele austrijske carevine došla je posljednja na red. I to čak punih 50 godina iza katastarske izmjere Dalmacije i Istre i drugih austrijskih pokrajina. Politička previranja u odnosima Hrvatske prema Austriji i Mađarskoj izazivala su zastoje u organizaciji javnog života tadanje sjeverne Hrvatske. Probleme je stvaralo postojanje razvojačenje i kasnije pripajanje Vojne Krajine Provincijalu (1817), ukidanje kmetstva, postojanje i razdvajanje velikih obiteljskih zadruga i dr. Te su okolnosti utjecale i na samo dovršenje prve katastarske izmjere u tim dijelovima Hrvatske, a svakako i na (ne)-mogućnost njenog kasnije urednog održavanja. Sve to pada u vrijeme kada naši sjeverni susjedi, Mađžari, Hrvatskoj nameću 1867. godine Na-

godbom zajedničku državu i Sabor. Bio je to teški politički brak za Hrvatsku, kojeg je ona trpjela više od pedeset godina.

Kažu neki suvremenici današnjice, da su geodetsko katastarske izmjere balkanskih zemalja od strane Austrougarske, rezultat kolonijalnih ambicija vlastodržaca radi bržeg i lakšeg eksploatiranja bogatstva tih zemalja, a ne htijenja da se katastarskom izmjerom ti krajevi privedu jednom dobro organiziranom životu u toj velikoj društveno političkoj zajednici.

Osobno sam pokoleban da prihvatim takva mišljenja i stavove, čak dobivam i suprotni dojam, jer kruta stvarnost tog vremena ipak pokazuje drugačiju sliku. To se posebno može dokazati neuspjelim ustrojavanjem održavanja katastarske izmjere u Provincijalu i kasnije njemu priključenoj Vojnoj Krajini, u kojima je katastarska izmjera dovršena tek sedamdesetih godina 19. stoljeća. Čitavih kasnijih pedeset godina nije se uspjelo organizirati njezino sustavno i redovito održavanje, što je zaista dugo vrijeme. Bili su činjeni neki manji pokušaji kao na primjer, provedeni su postupci reambulacija ranijih godina izvršenih katastarskih izmjera u pojedinim katastarskim općinama, nakon kojih je sama izmjera ponovno stavljena u mirovanje. Sve je to izgleda čekalo propast austrougarske monarhije.

Ne stoji da nije bilo pokušaja da se organizira održavanje katastarske izmjere, onda zvana »katastarska očevidnost«, kroz neku ustanovu sličnu katastru zemljišta, kao što je to bila praksa u Dalmaciji i Sloveniji, no uspjeha nije bilo.

U takvim se okolnostima našla i druga katastarska izmjera grada Zagreba, dovršena 1914. godine. Na vratima cijele Evrope je Prvi svjetski rat. Temelji jednog društva za kojeg se smatralo da ima skoro »perfektnu« administraciju, ruše se i nije posebno teško shvatiti da tadanji geodeti i nisu imali neke posebne šanse da uhvate korak u organizaciji održavanja te izmjere. A hrvatskih geodeta moglo se je u ono vrijeme jedva i nabrojati, sve su to uglavnom bili stranci i u stranim geodetskim školama školovani kadrovi.

Dolaskom Kraljevine Jugoslavije nastupaju novi geodetski problemi. Geodetskoj službi u Hrvatskoj trebalo je punih 10 godina da se snađe. U novoj državi, tih 10 godina može se uračunati u »mrtvi hod« u pogledu organizacije održavanja katastarske izmjere grada Zagreba. Kako su proticala prva desetljeća u korištenju i održavanju druge katastarske izmjere grada Zagreba? Eto, približno ovako:

Kako Hrvatska u mađarskom dijelu austrougarske monarhije nije imala ustrojenu katastarsku službu za održavanje katastarske izmjere, tako je nije imao ni grad Zagreb. Nije je imao ni do svršetka Prvog svjetskog rata, a još i dugo u Kraljevini Jugoslaviji, sve tamo do 15. veljače 1929. godine.

Novo izrađeni katastarski planovi iz 1914. godine bili su umnoženi 1915. godine u Budimpešti. Umnožavanje je izvršeno na izrazito lošem papiru, na kojem je bilo vrlo teško crtati tušom, a da se i ne govori o (ne) mogućnosti brisanja nepotrebnih sadržaja s njih. Preuzeti umnoženi otisci katastarskih planova, nisu imali u Gradskom poglavarstvu grada Zagreba svoje ormare, pa se je ta činjenica osjetljivo odrazila na njihovo čuvanje. Bili su izloženi fizičkom oštećivanju i prljanju.

Knjižni dijelovi katastarskog operata izrađeni su tek 1917. godine, pa, kako nije bilo nadležnih radnika da ga održavaju, ubrzo je propao u poreskoj upravi, kod koje je bio na korištenju.

Godine 1918. Prvi svjetski rat je minuo. Grad Zagreb se počinje naglo razvijati. Iz zagrebačke bliže i dalje okolice slijevaju se u Zagreb doseljenici koji u njemu traže kruh i krov nad glavom. Mnogi nadošli kupuju komadić zemlje i na njemu grade kućice. Tadanje zagrebačke periferije Trešnjevka, Trnje, Dubrava i druge, preko noći postaju mali gradovi. Ali uglavnom sve što se gradi, gradi se bez programa i prethodnih građevnih osnova.

Bijele, rijetko parcelirane plohe na katastarskim planovima koje su ustanovljene u drugoj katastarskoj izmjeri grada izvan granica urbaniziranog dijela Zagreba, tih se godina djeljenjem usitnuju i izgrađuju, ali na katastarskim planovima o tome nema ni traga.

U gradu se intenzivno raspravlja i razmišlja o potrebi donošenja regulacione osnove grada, ali geodetske podloge su u minulih dvadeset godina postale neodržavanjem praktički neupotrebljive. Osim toga, potrebno je naglasiti, da je u drugoj katastarskoj izmjeri za izvangradsko područje (ekstravilan), upotrebљeno mjerilo katastarskih planova 1:2000, postalo za održavanje potpuno nepodesno.

Organizirane katastarske službe, koja bi tu izmjeru trebala pratiti i održavati, nije bilo. Trebalo je čekati sve do 1928. godine, kada je za vrijeme Kraljevine Jugoslavije donijet prvi Zakon o katastru zemljišta. A to su bile vrlo daleke godine, za posao koji, u pravilu, ne trpi odlaganja.

Uz još postojeća zaostala kraljevska nadzorništva izmjere pri banovinskim financijskim upravama u Kraljevini Jugoslaviji, u okviru građevinskog odjela Gradskog poglavarstva izrasta maleni »odjeljak« za održavanje katastarske izmjere. Sam taj Odjeljak za održavanje katastarske izmjere bio je skup dva do tri geodeta (a najčešće ga je činio jedan), koji su pokušavali spasiti katastarsku izmjeru. I potrebno je naglasiti riječ »spasiti«, jer su njezine podatke koristili kako je tko htio i umio. U tom korištenju bili su posebno djelotvorno prisutni tzv. »gruntovni mjernici«, zatim inženjeri građevine i arhitekti, razni ovlaštene i neovlaštene civilni mjernici, poreznici i drugi.

Položaj navedenog Odjeljka pri građevinskom odjelu Gradskog poglavarstva pri mjerničkom uredu bio je više amaterski nego profesionalno geodetski orijentirana organizacija za održavanje katastarske izmjere. Gradsko je poglavarstvo tvrdilo da je katastarska izmjera i njeno održavanje stvar države, a kraljevsko nadzorništvo izmjere, koje je potpadalo do 1918. godine pod Ministarstvo financija u Budimpešti, a kasnije pod Ministarstvo financija u Beogradu, tvrdili su da nema novaca za te poslove.

Još 1921. godine radio je pri mjerničkom odsjeku Gradskog poglavarstva samo jedan geodet za održavanje »očevidnosti«. Radi koordinacije u radu, predlagalo se je da taj mjernik za održavanje katastarske očevidnosti bude iz praktičkih razloga i ekonomičnosti poslovanja preseljen u prostorije nadzorništva katastarske izmjere u Opatičkoj 20, gdje je u ono vrijeme, uz Arhiv mapa bilo smješteno i nadzorništvo izmjere.

Samom tom činjenicom, da održavanje katastarske izmjere nije moglo biti ustupljeno geodetskim stručnjacima u okviru za te poslove specijalizirane službe (jer nije bilo propisa koji bi to omogućavali), već je praktično rukovanje i upravljanje katastarskim planovima i knjižnim dijelom katastarskog operata izmjere ustupljeno drugim, za te poslove nestručnim službama, bila mu je neumitno određena sudbina brzog propadanja.

U ovoj doista teškoj situaciji za katastarsku izmjeru grada Zagreba po stajala je jedna zaista svijetla točka u uglednoj osobi šefa građevinskog odjela gradskog poglavarstva (magistrata) u Zagrebu, građevinskog inženjera i savjetnika Aleksandra REICHERA. Njegovom nadležstvu u građevinskom odjelu, povjereni su na čuvanje katastarski planovi druge katastarske izmjere grada Zagreba. Možemo pratiti njegov odnos prema tom geodetskom kapitalu ondašnje geodetske službe u gradu Zagrebu i u Hrvatskoj.

Ime savjetnika Reichera susrećemo od 1920. godine pa cijelih petnaest godina unaprijed, samo u najpozitivnijem smislu. On 1921. godine putuje u Graz, Beč i Brno, da bi tamo na licu mjesta stekao uvid kako se treba organizirati održavanje katastarske izmjere zvane »držanje očevidnosti« u gradu kakav je Zagreb. Tamo dobiva saznanje da održavati katastarsku izmjeru smije i može uspješno samo za te poslove izobraženi i ovlašteni geodetski stručnjak (»Evidenzhaltungsgeometer«) i da samo on može biti ovlašten da ovjerava nacрте dioba (parcelacije) drugih ovlaštenih stručnjaka, koji po bilo kojem osnovu sudjeluju u tim poslovima. Samo on smije ucrtavati promjene u katastarske planove, bilo da se oni nalaze u zemljišnoj knjizi ili pri gradu. Organizirana katastarska služba treba pribavljati od ostalih gradskih službi podatke o svim građevinskim radovima, koji na bilo koji način izazivaju promjene u katastarskim planovima i mijenjaju sadržaj katastarske izmjere, nadalje, da prima prijave o promjenama na zemljištu od stranaka i konačno samo katastarski geometar treba da vodi brigu i nadzire vršenje promjena u katastarskom operatu. Knjižni dio katastarskog operata u Zagrebu se je u to vrijeme nalazio na korištenju i održavanju u poreznom uredu.

Iz tih pobuda A. Reichera preko Gradskog poglavarstva upućuje predstavku Generalnoj direkciji katastra pri Ministarstvu financija u Beogradu da se područje grada Zagreba u svrhu lakše poreske manipulacije podijeli u 4 do 5 poreskih okruga (netom što je prije par godina pri drugoj katastarskoj izmjeri ukinuto šest katastarskih općina) i da se za grad Zagreb obavezno pristupi osnivanju nove gruntovnice. Inzistira nadalje, da se pri Gradskom poglavarstvu osnuje mjernički odsjek sa slijedećim geodetskim nadležnostima i zadacima:

- suradnja u osnivanju nove gruntovnice i uvođenju trajne »opotrage« ili očevidnosti, odnosno održavanja katastarske izmjere grada Zagreba;
- da vodi evidenciju i brigu oko gradske nepokretne imovine (gradska dobra);
- da se brine o izradi položajnih nacрта u mjerilima 1:5000 i 1:10.000, a za potrebe izrade regulatorne osnove grada;
- da izvodi visinski snimak grada za iste svrhe;
- da održava, obnavlja i nadopunjava trigonometrijsku i poligonsku mrežu grada.

Godine 1922. A. Reichera traži od Vjekoslava HEINZL-a, gradonačelnika grada Zagreba, da ponovno inzistira u Beogradu kod Generalne direkcije katastra i da ishodi dozvolu za osnivanje »očevidnosti« katastra kako je ono već ranijih godina osnovano u Ljubljani u Sloveniji. Nadalje traži, da se u Zagrebu,

kako bi se spasila postojeća katastarska izmjera, provede njena reambulacija. Putuje osobno kao predstavnik Gradskog poglavarstva u Beograd u Generalnu direkciju katastra, da tamo izloži probleme i poteškoće oko održavanja katastarske izmjere grada Zagreba. Nastupa i brani interese te katastarske izmjere, također i kod načelnika Vojnogeografskog instituta u Beogradu, generala Stevana Boškovića.

Pri Generalnoj direkciji katastra dobiva slijedeća uvjeravanja:

- da će načelnik Generalne direkcije osobno posjetiti grad Zagreb, radi upoznavanja s navedenim poteškoćama, kao i Ljubljanu, da se uvjeri i upozna na licu mjesta s pozitivnim stanjem tamošnjeg načina održavanja katastra zemljišta (nasljeđenim još od Austrije);
- da se pitanje održavanja katastarske izmjere proučava i da će se urediti »generalno« za cijelu Kraljevinu Jugoslaviju odjednom. (Napomena: za ono vrijeme je katastarska izmjera grada Beograda tek bila u toku).

A. Reicher upoznaje Gradsko poglavarstvo, da iako u Zagrebu postoje tri kraljevska nadzorništva katastarske izmjere, ipak nije moguće osigurati geodetske stručnjake za održavanje katastarske izmjere, budući da su svi bili povučeni na »Izmjeru Srbije«. Poseban je bio problem geodetskog zajedništva u Kraljevini Jugoslaviji činjenica, što je Hrvatska imala ranije dovršenu grafičku katastarsku izmjeru, dok je Srbija u ono vrijeme još bila bez ikakve katastarske izmjere. Odmah po osnutku Kraljevine Jugoslavije, u Srbiji je krenula velikim zamahom »Izmjera Srbije« (koja je u cijelosti dovršena tek 1978. godine). Radi te izmjere povučen je praktički sav geodetski kadar iz Hrvatske, pa je tako ona ostala skoro bez aktivnih geodetskih stručnjaka koji bi bili sposobni da održavaju postojeću katastarsku izmjeru. Za cijelo vrijeme trajanja bivše Kraljevine Jugoslavije, ta je okolnost bila kamen smutnje između zagrebačkih i beogradskih geodeta.

A. Reicher dovodi u Zagreb »ravnatelja slovenskog katastra« iz Ljubljane, iskusnog geodetu Rogera BASSIN-a, koji je kroz dva dana u Zagrebu, pred uglednim slušateljstvom gradskih upravnih i tehničkih stručnjaka održao posebno predavanje o načinu održavanja katastarske izmjere grada Ljubljane, kao što je i dao svoje mišljenje o mogućnostima i pojedinostima, kako bi se to moglo i trebalo provesti i u gradu Zagrebu.

Godine 1927. ponovno podnosi A. Reicher preko Gradskog poglavarstva predstavku Generalnoj direkciji katastra u Beogradu, da se radi izrade regulacionog plana grada Zagreba omogući ucrtavanja u postojeće katastarske planove, svih promjena nastalih na zemljištu, odnosno traži da se provede reambulacija katastarske izmjere cijelog grada, kako bi se na suvremenim podacima stanja s terena, mogle otvarati nove ulice i pravilno osnivati nova gradska naselja. Nadalje, traži obnovu i progušćavanje poligonske mreže kao i ponovno umnožavanje katastarskih planova, kojih je umnožavanje prvi puta, tj. 1915. godine bilo vrlo loše izvedeno u Budimpešti.

Godine 1929. u svrhu izrade Regulacione osnove grada Zagreba, traži od Komande Vazduhoplovstva u Petrovaradinu, da se dozvoli: »gg. časnicima« Vazduhoplovnog puka u Zagrebu, da smiju izvršiti »aeroplansko fotografično« snimanje grada Zagreba.

Nadalje, traži od Vojnogeografskog instituta u Beogradu, da isposluje pri istoimenom institutu u Beču povrat originalnih »ploča« na kojima su izrađene topografske karte grada Zagreba i okolice u mjerilu 1:25.000. Ta bi se karta trebala reambulirati i služiti za izradu regulacione osnove grada.

Godine 1934. A. Reicher piše predstavku Gradskom poglavarstvu, u kojoj naglašava da je postojeća katastarska izmjera grada Zagreba smo sredstvo za pravilnu naplatu poreza od zemljišta i podloga za osnivanje zemljišnih knjiga. Dok su postojeći katastarski planovi, kroz vrlo kratko vrijeme, fizički osjetljivo oštećeni, dotle je s druge strane katastarska izmjera, zbog neodgovarajućeg održavanja, onesposobljena da se na njenim podacima izradi regulaciona osnova grada Zagreba. Naročito naglašava, da je u vremenu od njenog dovršenja, tj. od 1914. pa do 1934. godine grad Zagreb izmjenio svoj izgled, da su izrasla potpuno nova gradu pridružena naselja na periferiji, kao što su to Trešnjevka, Trnje i Dubrava. Ta su područja Zagreba sada postala od prvorazrednog značaja za buduću razvoj i širenje grada, dok za njih postoje katastarski planovi sasvim nepodesnog mjerila 1:2000. Iz tih pobuda traži A. Reicher da se za šire područje grada Zagreba izradi nova triangulacija, sračunata u Gauss-Krügerovoj projekciji, kao osnova za buduću treću izmjeru Zagreba. Nadalje, traži A. Reicher da se grad Zagreb katastarski ponovno podijeli na katastarske općine i da se otvori postupak za *ponovnu katastarsku izmjeru* grada Zagreba, iako je od prethodne prošlo tek dvadeset godina.

Daje prijedlog Gradskom poglavarstvu, da se u budžetu grada Zagreba osigura u 1935. godini iznos od 1.100.000 dinara radi nove izmjere dijela grada Zagreba i to onog ograničenog na sjeveru Ilicom, zapadu potokom Črnomerec, na jugu, Savom, a istočno Savskom cestom i Frankopanskom ulicom do Ilice. Predlaže, da se za taj rad osigura gradu Zagrebu trajno uposlenje barem za 20 geodetskih stručnjaka koji su mahom bili najviše uposleni na novoj, odnosno prvoj katastarskoj izmjeri Srbije.

Istovremeno se postavlja pitanje odgovornosti, kako je moglo doći do situacije da su katastarski planovi, odnosno sama katastarska izmjera grada postali u dvadeset godina neupotrebljivi, i tko je kriv za tolike nekontrolirane, katastarsko geodetski nepraćene, tzv. divlje parcelacije na području gradske periferije?

Godine 1934. A. Reicher putuje u Beograd i zahtijeva pri Generalnoj direkciji katastra, odnosno pri Ministarstvu financija i Ministarstvu pravde, da se za grad Zagreb izvrši ponovno umnožavanje katastarskih planova, te da se pokrene postupak za obnovu katastarske izmjere grada. Zahtijeva da se iz Budimpešte povrate svi geodetski elaborati koji se na bilo koji način odnose na katastarsku izmjeru Hrvatske, a posebno na grad Zagreb i njegovu širu okolicu. Sve te zahtjeve i probleme iznosi načelniku Generalne direkcije građevinskog inženjeru Stanuju Nedeljkoviću, koji je u ondašnjim geodetskim krugovima Kraljevine Jugoslavije predstavljao stručni i upravni autoritet prvoga reda, do tada za naše geodetske krugove nepoznat i nedoživljen. Nedeljković obećava A. Reicheru da će osobno doći u Zagreb da ispita uvjete i opravdanost izrade nove triangulacione mreže i potom obnove katastarske izmjere grada.

Godine 1935. A. Reicher ponovno putuje u Beograd, budući da prvi dogovor sa Nedeljkovićem nije uspio, jer je on od grada Zagreba tražio za umnožavanje katastarskih planova cijenu od 50 dinara po jednom listu i uz vlastiti papir grada Zagreba.

U drugom pokušaju A. Reicher uspijeva, sada već kod novog načelnika Generalne direkcije dr. Zvonimira Kralja (rođenog u Jastrebarskom), tadanjeg geodetskog stručnjaka s velikim međunarodnim ugledom, ishoditi umnožavanje katastarskih planova uz cijenu od 25 dinara po jednom listu katastarskog plana i to 10 otisaka za potrebe Arhiva Generalne direkcije u Beogradu, a 20 otisaka za potrebe Gradskog poglavarstva u Zagrebu.

(Nastavit će se)